

ОДАМ САВДОСИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАР ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТИ

Низомов Хумоюншоҳ Нодир ўғли

Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси магистратура тингловчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19625606>

Аннотация: Мазкур мақолада одам савдоси жиноятининг замонавий трансформацияси, унинг ижтимоий-хуқуқий табиати ва ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган. Тадқиқотда жиноятнинг анъанавий шакллардан «кибер-макон»га кўчиши, «онлайн груминг» ва «рақамли ёллаш» каби янги усулларнинг пайдо бўлиши ҳамда крипто-валюталар орқали амалга ошириладиган молиявий операцияларнинг латентлик даражасига таъсири ёритилган. Шунингдек, халқаро-хуқуқий ҳужжатлар, хусусан Палермо протоколи ва Ўзбекистон Республикасининг миллий қонунчилиги эволюцияси қиёсий ўрганилган. Мақолада «эксплуатация» ва «фойдаланиш» терминлари ўртасидаги коллизиялар, жабрланувчининг розилиги юридик кучга эга эмаслиги принципи ва «4Р» стратегияси асосида превентив механизмларни такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Одам савдоси, кибер-макон, Палермо протоколи, эксплуатация, рақамли ёллаш, латентлик, виктимологик профилактика, 4Р стратегияси, жабрланувчининг розилиги, инсон ҳуқуқлари.

Аннотация: В данной статье анализируются современная трансформация преступлений, связанных с торговлей людьми, их социально-правовая природа и специфические особенности. В исследовании освещается переход преступности от традиционных форм в «киберпространство», появление новых методов, таких как «онлайн-груминг» и «цифровая вербовка», а также влияние финансовых операций с использованием криптовалют на уровень латентности. Проведен сравнительный анализ эволюции международно-правовых актов, в частности Палермского протокола, и национального законодательства Республики Узбекистан. В статье рассматриваются коллизии между терминами «эксплуатация» и «использование», принцип недействительности согласия потерпевшего, а также даны научно обоснованные предложения по совершенствованию превентивных механизмов на основе стратегии «4Р».

Ключевые слова: Торговля людьми, киберпространство, Палермский протокол, эксплуатация, цифровая вербовка, латентность,

виктимологическая профилактика, стратегия 4P, согласие потерпевшего, права человека.

Abstract: This article analyzes the modern transformation of human trafficking crimes, their socio-legal nature, and specific characteristics. The research highlights the shift of crime from traditional forms to "cyberspace," the emergence of new methods such as "online grooming" and "digital recruitment," and the impact of cryptocurrency financial operations on latency levels. A comparative study of the evolution of international legal instruments, particularly the Palermo Protocol, and the national legislation of the Republic of Uzbekistan is conducted. The article discusses conflicts between the terms "exploitation" and "use," the principle of the invalidity of the victim's consent, and provides science-based proposals for improving preventive mechanisms based on the "4P" strategy.

Keywords: Human trafficking, cyberspace, Palermo Protocol, exploitation, digital recruitment, latency, victimological prevention, 4P strategy, victim's consent, human rights.

Замонавий одам савдоси анъанавий жиноий тузилмалардан фарқли равишда, глобаллашув ва ахборот технологияларининг жадал ривожланиши натижасида трансформациялашиб, виртуал маконга («кибер-макон») фаол кўчмоқда¹. Бугунги кунда жиноятчилар ижтимоий тармоқлар ва аноним мессенжерлар орқали «онлайн груминг» ва «кибер-вербовока» (рақамли ёллаш) усуллари қўллаган ҳолда қурбонларни излаб топмоқдалар². Рақамли технологиялар нафақат жабрланувчиларни ёллашда, балки улар устидан «виртуал назорат» ўрнатиш, молиявий операцияларни крипто-валюталар орқали аноним тарзда амалга ошириш имкониятини бериб, жиноятнинг латентлик (яширинлик) даражасини кескин оширмоқда.³

Иқтисодий нуқтаи назардан одам савдоси инсонни ҳуқуқ субъектидан ҳуқуқ объектига — «тирик товар»га айлантириш орқали уни капиталлаштириш жараёни сифатида намоён бўлади⁴. Глобал миқёсда ушбу жиноий фаолият йилига 7 миллиарддан 32 миллиард АҚШ долларигача даромад келтирувчи улкан «бизнес-модел»га айланиб,

¹ Moldovan R.M. Human trafficking in cyberspace. – ResearchGate, 2011. – P. 1-2.

² Джужа О.М., Тичина Д.М. Кримінологічна характеристика та запобігання «Human trafficking» з метою сексуальної, трудової та іншої експлуатації людини. – Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. – Вип. 90, ч. 4. – Б. 33.

³ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. – Vienna: United Nations, 2024. – P. 95-97.

⁴ Фазилов И.Ю. Одам савдоси жиноятининг тушунчасининг ҳуқуқий тавсифи ва илмий таҳлили // Ёш олимлар илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. – № 1. – Б. 127-133.

наркотрафик ва ноқонуний қурол савдосидан кейинги учинчи ўринни эгалламоқда⁵. Ноқонуний даромадларнинг халқаро молиявий тизимларга интеграциялашуви нафақат давлатларнинг иқтисодий хавфсизлигига путур етказди, балки қонуний меҳнат бозоридаги соғлом рақобатни ҳам издан чиқаради.

Асосий қисм

«Одам савдоси» тушунчасининг халқаро-ҳуқуқий эволюциясида 2000 йилдаги Палермо протоколи фундаментал аҳамиятга эга бўлиб, унда жиноятнинг классик триадаси — «ҳаракат», «восита» ва «мақсад» элементлари бир тизимга солинган⁶. Ўзбекистон Республикаси ушбу протоколга 2008 йилда қўшилганидан сўнг, миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мувофиқлаштириш жараёни изчил давом этмоқда⁷. Хусусан, 2020 йилдаги янги таҳрирдаги «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонун ва Жиноят кодексининг 135-моддаси инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мустаҳкам ташкилий-ҳуқуқий пойдеворини яратди⁸.

Ҳуқуқий доктринада «одам савдоси» ва «мигрантларни ноқонуний олиб ўтиш» тушунчалари ўртасидаги фарқни аниқ белгилаш муҳим методологик вазифадир. Мигрантларни ноқонуний олиб ўтишда шахснинг розилиги мавжуд бўлиб, муносабат давлат чегараси кесиб ўтилгандан сўнг яқунланса, одам савдосида шахснинг доимий эксплуатацияси асосий мақсад ҳисобланади. Одам савдоси учун жиноятнинг трансчегаравий бўлиши мажбурий эмас; у битта давлат ҳудудида ҳам содир этилиши мумкинлиги унинг ўзига хос ҳуқуқий табиатини ифодалайди.⁹

Жиноят таркибида «жабрланувчининг розилиги» масаласи халқаро ҳуқуқнинг энг мунозарали, аммо қатъий принципларидан биридир. Агар жиноят содир этишда Палермо протоколида назарда тутилган таъсир ўтказиш воситаларидан (алдов, куч ишлатиш, мажбурлаш) камида биттаси қўлланилган бўлса, жабрланувчининг дастлабки «розылиги» юридик кучга

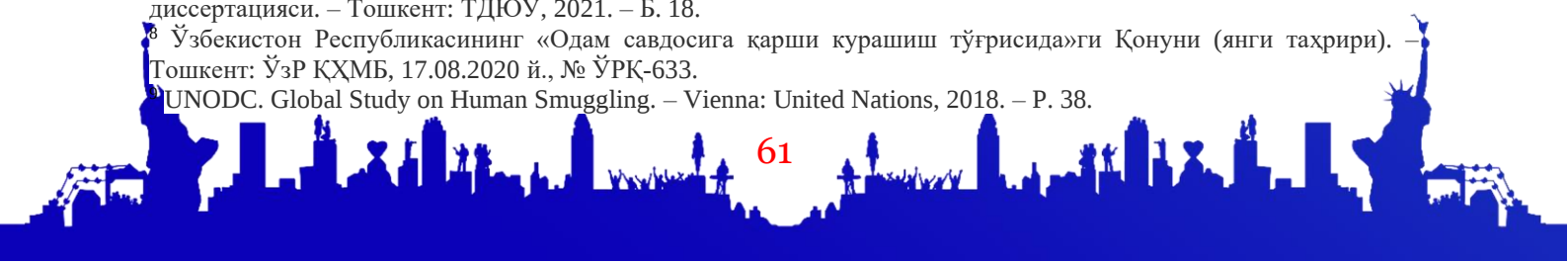
⁵ Одам савдосига доир ишларни тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш бўйича амалий қўлланма / Мухаррир З.Қудратов. – Тошкент: Baktria press, 2024. – Б. 7.

⁶ ВМТнинг «Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида»ги Конвенциясини тўлдирувчи «Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақида»ги Протоколи. – 2000. – 3-модда.

⁷ Одам савдоси жабрланувчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг назарий ҳуқуқий-асослари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ТДЮУ, 2021. – Б. 18.

⁸ Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири). – Тошкент: ЎзР ҚХМБ, 17.08.2020 й., № ЎРҚ-633.

⁹ UNODC. Global Study on Human Smuggling. – Vienna: United Nations, 2018. – P. 38.

эга эмас деб топилади¹⁰. Бу қоида айбдор шахсларнинг ўз қилмишларини оқлашга қаратилган уринишларини ҳуқуқий жиҳатдан чеклаш ва инсон иродаси эркинлигини мутлақ ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Замонавий одам савдоси анъанавий қулдорликдаги каби жисмоний «кишанлар»га эмас, балки «кўринмас занжирлар» — психологик босим, мажбурий қарздорлик ва ҳужжатларни олиб қўйиш каби усулларга таянади¹¹. Қарздорлик асорати шароитида жабрланувчи ўзига сунъий равишда юкланган «қарзларни» тўлаш учун узоқ вақт давомида эксплуатация қилинади ва бу ҳолат унинг иродасини бутунлай синдиришга қаратилади. Психологик манипуляция натижасида жабрланувчида «Стокольм синдроми» ёки тақдирга тан бериш ҳолатлари кузатилиши мумкин, бу эса жиноятни фош этишни янада мураккаблаштиради.¹²

Эксплуатация шакллариининг хилма-хиллиги ушбу жиноятнинг полиобъектлик табиатини тасдиқлайди. Бугунги кунда мажбурий меҳнат ва жинсий эксплуатация билан бир қаторда, инсон аъзолари ва тўқималарини ажратиб олиш, мажбурий суррогат оналик, ноқонуний фарзандликка олиш ва жабрланувчиларни жиноий фаолиятга мажбуран жалб қилиш каби янги ва хавфли шакллар кенг тарқалмоқда. Бундай ҳолатлар инсоннинг нафақат шахсий эркинлигига, балки унинг ҳаёти, соғлиғи ва инсоний қадр-қимматига нисбатан оғир тажовуз сифатида баҳоланади.

Тадқиқотнинг асосий мақсади одам савдосига қарши курашнинг нафақат жиноий-ҳуқуқий, балки тизимли ижтимоий-ҳуқуқий превентив механизмларини такомиллаштиришдан иборатдир. Давлатнинг ушбу соҳадаги вазифаси фақат жиноят содир этилгандан кейин жазолаш билан чекланиб қолмай, балки инсонни «хавф гуруҳи»га тушиб қолишига йўл қўймайдиган ижтимоий муҳитни яратишни назарда тутати. Бу жараёнда халқаро миқёсда тан олинган «4Р» стратегияси (Prevention — олдини олиш, Protection — ҳимоя қилиш, Prosecution — таъқиб қилиш, Partnership — ҳамкорлик) методологик асос бўлиб хизмат қилади.¹³

¹⁰ ВМТнинг «Трансмилий уюшган жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида»ги Конвенциясини тўлдирувчи «Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақида»ги Протоколи. — 2000. — 3-модда.

¹¹ Bales K. Understanding Global Slavery: A Reader. — University of California Press, 2005. — P. 32.

¹² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 февралдаги 60-сон қарори билан тасдиқланган «Одам савдосидан жабрланган ёки одам савдосидан жабрланган деб тахмин қилинаётган шахсларни идентификация қилиш ва қайта йўналтириш тартиби тўғрисида»ги Низом. — 174-банд.

¹³ The European Directive on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and the Victim-Centric Treatment. — Request PDF, 2011.

Одам савдосининг ижтимоий детерминацияси (сабаблари) иқтисодий номуносивиб, ишсизлик ва аҳолининг ҳуқуқий саводхонлиги пастлиги каби омиллар билан узвий боғлиқдир. Шу боис, тадқиқот доирасида аҳолининг заиф қатламлари орасида «виктимологик профилактика»ни кучайтириш, хавфсиз миграция йўллари кенгайтириш ва ижтимоий ҳимоя тизимини модернизация қилиш бўйича илмий асосланган таклифлар ишлаб чиқиш устувор вазифа этиб белгиланди. Жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлиги давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг фаол ижтимоий шериклигига бевосита боғлиқдир¹⁴.

Одам савдоси тушунчасининг ҳуқуқий генезиси ва таҳлили

1815 йилги Вена декларациясидан бошлаб, инсонни мулк сифатида қарашга чек қўйиш жараёни халқаро миқёсда изчил тус олди ва 1885 йилги Берлин конференцияси ҳамда 1890 йилги Брюссель конференциясининг Бош акти билан қуллик халқаро ҳуқуқда тақиқланди¹⁵. Ушбу тарихий ҳужжатлар инсонни «товар» сифатида сотишни нафақат маънавий, балки ҳуқуқий жиҳатдан ҳам ғайриқонуний деб эътироф этди. Бу босқичда инсон савдоси ҳали мустақил жиноят таркиби эмас, балки қулликнинг жисмоний кўриниши сифатида талқин қилинган¹⁶.

1926 йилги Женевада қабул қилинган «Қуллик тўғрисида»ги Конвенция қулликка инсон устидан мулк ҳуқуқининг баъзи ёки барча белгиларини амалга ошириш ҳолати деб илк бор универсал таъриф берди¹⁷. Мазкур ҳужжат давлатлар зиммасига қулликнинг барча шакллари бутунлай йўқ қилиш мажбуриятини юклади¹⁸. Ушбу даврда инсон савдоси концепцияси мулк ҳуқуқлар субъектлигини йўқотиш билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланди¹⁹.

1949 йилги «Одам савдоси ва учинчи шахслар томонидан фоҳишабозликдан фойдаланишга қарши кураш тўғрисида»ги Конвенцияда «одам савдоси» атамаси илк бор ишлатилган бўлса-да, унинг мазмуни тор доирада, яъни фақат шахвоний эксплуатация билан чекланди²⁰. Бу

¹⁴ Давронов Д.А. Одам савдоси жабрланувчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг назарий-ҳуқуқий асослари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ЎзР БП Академияси, 2022. – Б. 10.

¹⁵ Фазилов И.Ю. Уголовно-правовые и криминологические аспекты противодействия торговле людьми: Докторлик дисс. – Тошкент. 2016 й. – Б. 127.

¹⁶ Одам савдосига доир ишларни тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш бўйича амалий қўлланма / муҳаррир З.Кудратов. – Тошкент: "Baktria press", 2024. – Б. 7.

¹⁷ Конвенция относительно рабства от 25 сентября 1926 г. // Противодействие торговле людьми: Сборник документов. – М.: ЭКСлит, 2004. – С. 18.

¹⁸ Давронов Д.А. Одам савдоси жабрланувчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг назарий-ҳуқуқий асослари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ЎзР БП Академияси, 2022. – Б. 10.

¹⁹ Рустамбаев М.Х. Одам савдоси. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б. 11.

²⁰ Конвенция ООН «Про борьбу с торговлей людьми та з эксплуатациєю проституції третіми особами» (1949 р.). – 1-модда.

хужжатда одам савдосига нисбатан аниқ ҳуқуқий таъриф берилмаганлиги ва муаммонинг фақат ахлоқий жиҳатларига урғу берилганлиги замонавий эксплуатация шакллари қамраб олишда қийинчиликлар туғдирди²¹.

1956 йилги Қўшимча конвенция қарздорлик асорати, мажбурий никоҳ ва болаларни эксплуатация қилиш мақсадида беришни «қулликка ўхшаш одатлар» ва «эрксиз ҳолат» сифатида таснифлаб, тушунча доирасини кенгайтди²². Бу босқичда анъанавий қулликдан «замонавий қуллик»ка ўтиш жараёни бошланиб, шахсни психологик ва иқтисодий жиҳатдан қарам қилиш усуллари ҳуқуқий диққат марказига тушди²³.

2000 йилги Палермо протоколи одам савдосининг халқаро-ҳуқуқий тушунчасини тубдан ўзгартириб, уни «ҳаракат», «восита» ва «мақсад»дан иборат классик триада асосида тизимлаштирди²⁴. Ушбу протокол жиноятни нафақат шахвоний эксплуатация, балки мажбурий меҳнат, қулликка ўхшаш одатлар ва инсон аъзоларини ажратиб олиш каби кенг кўламли шакллар билан бойитди²⁵. Бу эволюция одам савдосини трансмиллий уюшган жиноятчиликнинг мураккаб шакли сифатида белгилаб берди.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йилдаги «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни янги таҳрирда соҳадаги муносабатларни халқаро стандартларга мувофиқлаштирди. Қонуннинг 3-моддасида одам савдосига берилган таърифда таъсир ўтказиш воситалари ва эксплуатация мақсадларининг кенг доираси қамраб олинган²⁶. Ушбу норматив ҳужжат инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мустаҳкам ташкилий-ҳуқуқий пойдеворига айланди.

Миллий қонунчиликда «фойдаланиш» атамасининг қўлланиши ҳуқуқий доктринада терминологик коллизия сифатида баҳоланмоқда, чунки «эксплуатация» бировнинг меҳнатини мажбурий ўзлаштиришни, «фойдаланиш» эса кўпроқ жонсиз ашёларга нисбатан муносабатни

²¹ Джужа О.М., Тичина Д.М. Кримінологічна характеристика та запобігання «Human trafficking». – Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. – Вип. 90. – С. 33.

²² Қуллик ва қул савдосини, қулликка ўхшаш институтлар ва одатларни бекор қилиш тўғрисидаги қўшимча конвенция. – 1956. – 1-модда.

²³ Фазилов И.Ю. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг одам савдоси учун жавобгарлик белгиловчи нормаларига илмий-амалий шарҳ. – Тошкент: ЎЗР ИИВ Академияси, 2015. – Б. 34.

²⁴ БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини тўлдирувчи «Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақида»ги Баённомаси. – 2000. – 3-модда.

²⁵ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. – Vienna: United Nations, 2024. – P. 95.

²⁶ Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги 17.08.2020 йилдаги ЎРҚ-633-сонли Қонуни. – Тошкент: ЎЗР ҚХМБ, 2020.

ифодалайди²⁷. Шу боис, қонунчиликда «эксплуатация» атамасига қайтиш жабрланувчининг меҳнат ва жисмоний салоҳияти суиистеъмол қилинишини илмий жиҳатдан аниқроқ акс эттиради.

Жабрланувчининг ҳуқуқий мақоми борасида 2020 йилги Қонунда «одам савдосидан жабрланган шахс» ва «жабрланган деб тахмин қилинаётган шахс» тушунчаларининг киритилиши идентификация жараёнини тизимлаштирди²⁸. Бу идентификация қилишнинг дастлабки ва якуний босқичларини белгилаб, ҳимоя чораларини жиноят иши қўзғатилгунга қадар қўллаш имконини яратди.²⁹

Палермо протоколининг 3-моддаси «б» бандига кўра, агар таъсир ўтказиш воситаларидан (алдов, куч, мажбурлаш, вазиятнинг қалтислиги) бирортаси қўлланилган бўлса, жабрланувчининг розилиги юридик кучга эга эмас³⁰. Бу принцип шахснинг иродаси манипуляция қилинган ҳар қандай ҳолатда жиноий жавобгарликни муқаррар қилишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Жиноят кодексининг 135-моддасида таъсир ўтказиш воситалари, масалан, ўғирлаш ёки зўрлик ишлатиш, жиноятни оғирлаштирувчи ҳолатлар сифатида назарда тутилган³¹. Миллий қонунчиликда розиликнинг аҳамиятсизлиги принципи 2020 йилги Қонуннинг 3-моддасида акс этган бўлиб, унда жабрланувчининг розилигидан қатъи назар, шахс «жабрланган» деб тан олиниши мустаҳкамланган³².

Болалар (вояга етмаганлар) савдоси борасида ҳам Палермо протоколи, ҳам Ўзбекистоннинг 2020 йилги Қонуни «восита» элементи мавжуд бўлмаса-да, ҳаракатнинг ўзини жиноят деб ҳисоблайди. Бу вояга етмаган шахснинг заифлик даражаси юқорилиги сабабли унинг ҳар қандай кўринишдаги «розилиги»ни мутлақ юридик кучсиз деб топиш стратегиясига асосланади.³³

²⁷ Давронов Д.А. Одам савдоси жабрланувчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг назарий-ҳуқуқий асослари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ЎзР БП Академияси, 2022. – Б. 12.

²⁸ Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири). – 3-модда.

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 февралдаги 60-сон қарори билан тасдиқланган «Одам савдосидан жабрланган ёки одам савдосидан жабрланган деб тахмин қилинаётган шахсларни идентификация қилиш ва қайта йўналтириш тартиби тўғрисида»ги Низом.

³⁰ БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини тўлдирувчи «Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақида»ги Баённомаси. – 2000. – 3-модда «б» банди.

³¹ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – 135-модда иккинчи қисми «а» банди.

³² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2009 йил 24 ноябрдаги 12-сонли «Одам савдосига оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги Қарори.

³³ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. – Vienna: United Nations, 2024. – P. 97.

Одам савдосининг трансформациялашуви ва янги эксплуатация шакллари, масалан, рақамли технологиялар орқали ёллаш (кибервербувание), миллий қонунчиликни доимий мониторинг қилишни тақозо этади. Жиноят кодексининг 135-моддаси ва 2020 йилги Қонун ўртасидаги мавжуд номувофиқликларни, хусусан «вазиятнинг қалтислигидан фойдаланиш» каби воситаларни жиноят-ҳуқуқий таъсир чораси сифатида акс эттириш одил судлов самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга³⁴.

Хулоса

Одам савдосининг тушунчаси, ижтимоий-ҳуқуқий табиати ва унинг замонавий хусусиятларини тадқиқ этиш натижасида қуйидаги умумлаштирилган хулосаларга келинди:

Жиноятнинг рақамли трансформацияси: Замонавий одам савдоси анъанавий чегаралардан чиқиб, жадал равишда кибер-маконга кўчмоқда. Ижтимоий тармоқлар ва аноним мессенжерлар орқали амалга оширилаётган «онлайн груминг» ҳамда «кибер-вербовка» усуллари жиноятнинг латентлик (яширинлик) даражасини ошириб, унга қарши курашишда юқори технологик ёндашувни талаб этмоқда.

Ҳуқуқий эволюция ва Палермо протоколи: Одам савдоси тушунчаси оддий қулликнинг кўринишидан трансмиллий уюшган жиноятчиликнинг мураккаб шаклигача бўлган ривожланиш йўлини босиб ўтди. 2000 йилдаги Палермо протоколи томонидан белгиланган «ҳаракат», «восита» ва «мақсад» классик триадаси ушбу жиноятни халқаро ва миллий миқёсда квалификация қилишнинг ҳуқуқий пойдевори бўлиб хизмат қилмоқда.

«Розилик» мақомининг ҳуқуқий ечими: Жиноят таркибида жабрланувчининг дастлабки «розилиги» масаласи унинг иродаси манипуляция қилинган (алдов, куч ишлатиш, мажбурлаш) ҳар қандай ҳолатда юридик кучга эга эмас деб топилиши инсон ҳуқуқларини мутлақ ҳимоя қилишнинг олий принциpidир. Айниқса, вояга етмаганлар савдосида «восита» элементи мавжуд бўлмаса-да, ҳаракатнинг ўзи жиноят деб топилиши болалар манфаатларини устуворлигини таъминлайди.

Миллий қонунчиликни такомиллаштириш: Ўзбекистон Республикасининг 2020 йилдаги «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги янги таҳрирдаги Қонуни соҳани тартибга солишда муҳим қадам бўлди. Бироқ, ҳуқуқий доктринада терминологик коллизияларни

³⁴ Одам савдосига доир ишларни тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш бўйича амалий қўлланма / муҳаррир З.Кудратов. – Тошкент: "Baktria press", 2024. – Б. 11.

бартараф этиш учун «фойдаланиш» атамаси ўрнига халқаро тан олинган «эксплуатация» атамасини қўллаш ва Жиноят кодексининг 135-моддасига «вазиятнинг қалтислигидан фойдаланиш» каби воситаларни киритиш лозим.

Тизимли превентив механизмлар: Одам савдосига қарши кураш фақат жиноий жазо чоралари билан чекланиб қолмаслиги керак. Халқаро миқёсда тан олинган «4Р» стратегияси (олдини олиш, ҳимоя қилиш, таъқиб қилиш ва ҳамкорлик) доирасида виктимологик профилактикани кучайтириш, хавфсиз миграцияни таъминлаш ва ижтимоий шерикликни ривожлантириш жиноятчиликнинг ижтимоий детерминациясини жиловлашнинг асосий омилидир.

Хулоса қилиб айтганда, одам савдоси инсонни ҳуқуқ субъектидан «тирик товар»га айлантирувчи трансмиллий таҳдид бўлиб, унга қарши курашиш миллий қонунчиликни доимий мониторинг қилиш ва халқаро стандартларга мувофиқлаштириб боришни тақозо этади.

Тақдим этилган матн асосида, илмий стандартларга (ГОСТ) мувофиқ шакллантирилган **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати**ни ҳавола этаман. Рўйхат норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, асосий адабиётлар ва электрон ресурслар тоифасига ажратилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. БМТнинг «Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида»ги Конвенциясини тўлдирувчи «Одам савдосининг, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақида»ги Протоколи (Палермо протоколи). – 2000 йил 15 ноябрь.
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида (янги таҳрири). – Тошкент: ЎзР ҚХМБ, 17.08.2020 й., № ЎРҚ-633.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, 2024. – 135-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. Одам савдосидан жабрланган ёки одам савдосидан жабрланган деб тахмин қилинаётган шахсларни идентификация қилиш ва қайта йўналтириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида. – 08.02.2021 й., 60-сон.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг Қарори. Одам савдосига оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида. – 24.11.2009 й., 12-сон.
6. Қуллик тўғрисидаги Конвенция. – Женева, 25.09.1926 й.
7. Одам савдоси ва учинчи шахслар томонидан фоҳишабозликдан фойдаланишга қарши кураш тўғрисидаги Конвенция. – БМТ, 1949 й.

8. Қуллик ва қул савдосини, қулликка ўхшаш институтлар ва одатларни бекор қилиш тўғрисидаги қўшимча Конвенция. – 1956 й.
9. II. Китоблар, дарсликлар ва амалий қўлланмалар
10. Рустамбаев М.Х. Одам савдоси. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2009. – 128 б.
11. Одам савдосига доир ишларни тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш бўйича амалий қўлланма / Муҳаррир З. Қудратов. – Тошкент: Baktria press, 2024. – 256 б.
12. Фазилов И.Ю. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг одам савдоси учун жавобгарлик белгиловчи нормаларига илмий-амалий шарҳ. – Тошкент: ЎзР ИИБ Академияси, 2015. – 84 б.
13. Bales K. Understanding Global Slavery: A Reader. – University of California Press, 2005. – 240 p.
14. III. Илмий мақолалар ва диссертация авторефератлари
15. Фазилов И.Ю. Уголовно-правовые и криминологические аспекты противодействия торговле людьми: Докторлик диссертацияси. – Тошкент, 2016. – 320 б.
16. Давронов Д.А. Одам савдоси жабрланувчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг назарий-ҳуқуқий асослари: Магистрлик диссертацияси. – Тошкент: ЎзР БП Академияси, 2022. – 95 б.
17. Джу́жа О.М., Тичина Д.М. Кримінологічна характеристика та запобігання «Human trafficking» з метою сексуальної, трудової та іншої експлуатації людини // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. – 2025. – Вип. 90, ч. 4. – С. 33-38.
18. Фазилов И.Ю. Одам савдоси жинояти тушунчасининг ҳуқуқий тавсифи ва илмий таҳлили // Ёш олимлар илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. – № 1. – Б. 127-133.
19. IV. Халқаро ташкилотлар ҳисоботлари ва интернет ресурслари
20. UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. – Vienna: United Nations, 2024. – 180 p.
21. UNODC. Global Study on Human Smuggling. – Vienna: United Nations, 2018. – 124 p.
22. Moldovan R.M. Human trafficking in cyberspace. – ResearchGate, 2011. [Электрон ресурс].
23. The European Directive on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and the Victim-Centric Treatment. – Request PDF, 2011. [Электрон ресурс].

